

SPINOZA – UN VIVALDI AL FILOSOFIEI

LE COEUR DE LA RAISON VS. LES RAISONS DU COEUR

DANIEL ILEA

Philippe Sollers se înșală în *Teoria Excepțiilor* (carte altminteri minunată): nu, avangardistul veacului al XVII-lea nu-i neapărat Pascal, iar așa-zisul lui "calculator", cu care să "trateze chestiunea religioasă", să "rezume Vechiul Testament și Noul Testament, în formulările cele mai scurte cu putință, de parcă ar fi vrut să extragă refularea cu pricina și să-i analizeze logica", în nici un caz nu-l va fi conceput ("apucat de dorința de-a rândui totul într-o raționalitate speculativă") tocmai cu partea a doua a *Cugetărilor!*

Ne vine să protestăm: înaltă confuzie! Avangardistul veacului al XVII-lea – cel care cu adevărat a înfăptuit toate cele de mai sus și ceva pe deasupra – este Baruch de Spinoza, în al său *Tratat teologico-politic*, unde, cu propria-i rațiune speculativă, a făcut *tabula rasa* din și *fiat lux* peste toate misterele și tenebrele sfintelor religii iudaică și creștină!

Îmi mențin declarația: omul cel mai liber din veacul al XVII-lea e el, Spinoza, "evreu" pentru evrei și evreu la pătrat pentru creștini! Sefard, născut în 1632 la Amsterdam, excomunicat în 1656, refuzând "creștinismul precum o făcuse și cu iudaismul" și nedatorându-și "ruptura decât sieși" (Gilles Deleuze, în cartea sa capitală *Spinoza – Filosofie practică*).

Portrete paralele: pe când Spinoza, după ce scăpase de o tentativă de asasinat, va păstra mantaua găurită de cuțit, "ca să-i rămână treaz în minte că gândirea nu-i întotdeauna dragă oamenilor" (*ibid.*), Pascal va purta toată viața, ca un profet, cusută în căptușeală (mutând-o ori de câte ori își va primumi surtulacul), o filă mistică foarte, cu cuvintele: "FLACĂRĂ, Dumnezeu al lui Avram, Dumnezeu al lui Isac, Dumnezeu al lui Iacob, iar nu al filosofilor și al învățaților [...] Dumnezeu al lui Iisus Cristos [...] Părinte drept, lumea nu te-a cunoscut, ci eu te-am cunoscut. Bucurie, bucurie, bucurie, lacrimi de bucurie". Pascal țintește o "apologie a religiei creștine" (a credinței, deci, întemeiată pe eșecul filosofiei), în vreme ce Spinoza chiar așterne pe hârtie o *Apologie întru justificarea ieșirii mele din Sinagogă* (prin urmare a intrării sale în "libertatea de a filosofa").

Spinoza va fi consacrat scrierii *TTP*-ului ani întregi din scurta-i viață, toată știința sa într-ale ebraicilor (e autorul unui *Breviar de gramatică ebraică*, rămas neterminat), tot geniul său filosofic și "substanța" sa de om liber.

Putem spune că, fiind un mare făuritor de lentile de telescop, și-o va fi șlefuit de minune pe a sa proprie, cu care îl va fi văzut în Scriptură pe Rege, ori chiar pe Dumnezeu gol; că-l va fi arătat cu degetul, dar că nimeni n-a râs, toată lumea (teologii de toate soiurile: evrei, calvinisti, catolici, luterani; până și cartezienii, până și prietenii) învinuindu-l în gura mare de sacrilegiu, de lèse-Tată, de lèse-Fiu... Va fi demonstrat că "Scriptura trebuie explicată prin Scriptura însăși" (în Scrisoarea 76, către Albert Burgh, june cartezian convertit la catolicismul roman, îi reamintește acest adevăr, căutând în van să-i readucă mintea la cap, deși fără pedanterie: "Nu pretind că eu am găsit cea mai bună filosofie, știu doar că aceea pe care o pricepe adevărată").

Nici o altă operă de demistificare (aș

spune chiar de desacralizare) a Bibliei care să se măsoare cu *TTP*-ul – carte pururi actuală – n-a mai fost până azi cutezată. Publicat în 1670, în latină, fără numele autorului și într-o falsă ediție germană, acesta va fi numaidecât contestat, apoi condamnat în 1674, alături de *Filosofia talmăcitoare a Sfintei Scripturi* a prietenului său Ludowijk Meyer și de *Leviatan*-ul lui Hobbes, de către Curtea Supremă a Olandei (să reamintim că *Etica* nu-i va apare decât postum). În Spania, rugurile Inchiziției încă mai fumegau; la numai câteva luni după moartea lui Spinoza, cărțile îi vor fi denunțate acesteia de către un "prieten", iluminatul Niels Stensen, zis Stenon, și el convertit la catolicismul roman, devenind chiar preot.

Cum a izbutit oare Spinoza să scape de temniță, așa hărțuit cum era de toate taberele, și mai cu seamă de pastori? Pesemne grație simpatiei pentru Partidul Republican al lui Jan de Witt, Mare Pensionar [președintele adunării reprezentanților celor șapte provincii] al statului olandez între 1653-1672, când (după invadarea țărilor de Jos de către trupele lui Ludovic al XIV-lea) a fost închis, împreună cu fratele său Cornelius, sub învinuirea de-a fi cedat Franței Republica: bănuială fără teme, firește, și totuși, abia eliberați, au fost amândoi măcelăriți în stradă de o bandă de pro-orangiești. Se știe impulsul lui Spinoza, care (uitând de devisa *Caute* a propriului său sigiliu, dar din fericire renunțând până la urmă) a vrut să iasă ca să lipească un afiș mare cu cuvintele: *Ultimi barbarorum* ("Ultimii barbari").

Spinoza, muzică învăluitoare a gândirii libere, Vivaldi al filosofiei. Firește, muzica n-ar putea defel să justifice (precum "Bach creștinismul": altă glumă de-a lui Sollers) nici religia, nici filosofia, nici orice altceva: rolul ei nu-i acesta, ea aflându-și justificarea în propria-i natură (ar fi putut spune Spinoza); în schimb, cred că Vivaldi, "Popa cel Roșu" răspopit, și Spinoza, "Ovreiul din Voorburg" cel excomunicat, se pot justifica reciproc; doi cântăreți, fiecare cu pupitrul și cu instrumentele lui, interpretând partituri unde răsună voioșia Eternității, Eternitatea voioasă.

* * *

Să aruncăm (întru justificarea afirmațiilor de la începutul comentariului meu) o scurtă privire peste cele două opere: partea a doua a *Cugetărilor* și *TTP*-ul.

Se cunoaște pretinsa (și cu atât mai machiavelică) "tolerare" în sânul comunității creștine a prezenței evreilor exclusiv ca "sperietori" și cobai ai vastului laborator de evanghelizare. Astfel, pentru Sf. Augustin, ei ar juca rolul de "martori ai adevărului" (*testes veritatis*), cei ai morții și ai învierii lui Iisus. Pe când Bula papei Inocențiu al III-lea parcă îi ia vorba din gură susnumitului: Astfel evreii, împotriva cărora strigă sângele lui Iisus Cristos, deși nu trebuie să fie uciși, pentru ca poporul creștin să nu uite de legea divină, se cuvine să rămână rățâcitori pe pământ [...].

Atins la rândul-i de aripa harului augustinian, Pascal le justifică, după o logică dialectică, *damnarea*, iar nu *genocidul*.

Dacă toți evreii ar fi fost convertiți de Iisus Cristos, n-am mai avea decât martori îndoielnici. Iar dacă ar fi fost exterminați, n-am mai avea deloc.

Asupra acestui punct – una din culmile delirului teologic creștin, și deci pascalian –, Spinoza n-are nimic de declarat: totul e limpede!

Deși Pascal are luciditatea de-a recunoaște că în profeții nu există nici o dovadă veritabilă în privința lui Iisus:

Dovezile pe care Iisus Cristos și Apostolii le iau din Scriptură nu sunt o demonstrație, căci ei spun doar că Moise a spus că va veni un profet, dar prin aceasta nu dovedesc că este vorba chiar de acela, ceea ce era tocmai miezul chestiunii.

– și deși recunoaște drept unică "dovadă" miracolele ("Deci întreaga cheazășie se sprijină pe miracole"), o face doar ca să pice și mai rău într-însele, din toată inima, ceși are "*ses raisons que la raison ne connaît point*"...

La capitolul miracole, Spinoza are multe de spus dinspre partea Vechiului și a Noului Testament, în speță pentru a da de-nțeleș că "ucazurile și poruncile lui Dumnezeu nu sunt în realitate decât rânduiala Naturii":

[...] când Scriptura spune că lucrul cutare ori cutare s-a întâmplat din voia lui Dumnezeu, nu trebuie să înțelegem prin aceasta decât că s-a întâmplat după legile și rânduiala Naturii, și nicidecum, după crezul celui de rând, că Natura și-a încetat pentru o vreme acțiunea ori că rânduiala sa a fost curmată.

Spre exemplificare:

În capitolul IX, versetul 13 din Geneză, Dumnezeu îi spune lui Noe că va face să se ivească un curcubeu dintre nouri; or această acțiune a lui Dumnezeu se confundă cu refracția și reflecția razelor soarelui, suferite de razele înseși în picăturile de apă.

(Să reamintim că Spinoza a scris un *Tratat despre curcubeu*...)

"În Psalmul CXLVII, versetul 18, acțiunea firească a unui vânt cald ce topește promoroaca și neaua e numită Cuvântul lui Dumnezeu."

Și:

Tot astfel, Evanghelia după Ioan (cap. IX) redă anumite împrejurări [s.m.] de care Cristos s-a slujit pentru a-l lecui pe orb, și mai aflăm în Scriptură multe alte pasaje asemănătoare, arătând cu toatele îndeajuns că miracolele au nevoie de altceva decât de porunca absolută, cum se spune, a lui Dumnezeu. *Trebuie așadar să credem că, deși împrejurările și cauzele firești ale evenimentelor miraculoase nu sunt redată întotdeauna, nici toate, ele n-au lipsit niciodată* [s.m.].

Și încă:

Dacă Scriptura ar povesti prăbușirea unui stat așa cum o fac istoricii politici, asta n-ar tulbura cătuși de puțin gloata; efectul [J.-P. Osier spune că adevărata originalitate a *TTP*-ului stă în considerarea religiei ca un *efect* – n.m., *apud* Deleuze] este, dimpotrivă, foarte mare când ceea ce s-a întâmplat e zugrăvit cu un condei poetic și raportat la Dumnezeu [...].

Asupra spinoasei chestiuni a teandristului – Iisus ca "Dumnezeu întrupat într-o formă omenească" –, Spinoza îi scrie (Scrisoarea 73, 1675) lui Henry Oldenburg, și el scandalizat de *TTP* și de *Etică*: "[...] ca să-ți spun cinstit, fraza asta îmi pare complet absurdă: e ca și cum cineva mi-ar spune că un cerc și-a însușit natura unui pătrat!".

Ironizează din belșug antropocentrismul, antropoteismul iudeo-creștin: "Din acest unghi, oricine va putea să-l dăruiască pe Dumnezeu cu propriile-i daruri și să se facă seamănu lui Dumnezeu."

Ba, încă și mai comic (Scrisoarea 56, către Boxel; fraze reluate, aproape cuvânt cu cuvânt, de Montesquieu în surăzătoarele, profundule-i *Scrisori Persane*):

Faptul nu mă miră, întrucât cred că tot astfel un triumfi ar spune – cel puțin dacă ar avea darul vorbirii! – că Dumnezeu e cu osebire triumfiular! Iar un cerc, că natura divină e cu osebire circulară!

Concluzia, limpede ca lumina zilei: "Tot ce este contrariu Naturii este, într-adevăr, contrariu Rațiunii; iar ceea ce este contrariu Rațiunii este absurd și prin urmare trebuie respins" (*TTP*).

Dar, afirmă Spinoza, însăși Scriptura – să ne reamintim de "temelia *TTP*-ului, adică faptul că Scriptura trebuie explicată numai prin Scriptură" (Scrisoarea 76, către Burgh) – ar demonstra, în anumite pasaje, că (*TTP*):

[...] Natura în general păstrează o rânduială fixă și neschimbată, de pildă în Psalmul CXLVIII, versetul 6, și în Ieremia (cap. XXXI, vs. 35, 36). Până și Filosoful, în Eccliazistul său (cap. I, v. 10), ne învață foarte limpede că nimic nou nu se întâmplă în Natură, iar în versetele 11,12 lămurește această sentință adăugând că, la drept vorbind, uneori se mai întâmplă și câte ceva ce pare nou, dar că această noutate nu-i aievea, deoarece același lucru s-a petrecut în veacurile dinainte, a căror amintire s-a pierdut pe de-a-ntregul [...].

Continuare în pagina 15

SPINOZA – UN VIVALDI...

Urmare din pagina 14

Și încă, în chip de concluzie:

Toate acestea vădesc cât se poate de limpede că [...] legile Naturii sunt desăvârșite și rodnice, până într-atâta încât nu mai suferă nici o adăugire ori știrbire, și, în fine, că miracolele nu par a fi ceva nou decât din pricina neștiinței oamenilor.

Pe când Spinoza se bate la porțile Rațiunii și ale Naturii (ori invers) pentru ca sminteala superstițiilor să nu poată trece de ele, Pascal își așterne pe hârtie "Rugăciunea spre a-i cere lui Dumnezeu o bună folosință a bolilor":

Nu cer să fiu scutit de dureri; căci aceasta este răsplata sfinților; ci cer să nu fiu lăsat pradă durerilor naturii fără mângâierea Duhului Tău; căci acesta este blestemul evreilor și al păgânilor [s.m.].

Pascal și Spinoza sunt amândoi niște savanți străluciți, matematicieni, mari gânditori, dar, în vreme ce gândirea lui Pascal pica în numitul impas teologic, Spinoza își păstra întreagă rațiunea pentru a demonstra (perfectă, deși paradoxală demonstrație, căci filosofic argumentată!) că teologia și filosofia n-ar trebui să aibă nimic de împărțit.

Ca să-i facem dreptate lui Pascal, se cuvine, totuși, spus că dincolo de impasul pomenit – să zicem dinspre partea "filosofiei practice", a vieții înseși – el și-a păstrat întreagă rațiunea și inima, arătându-se un mare umanist, lansând la Paris, împreună cu ducele de Roannez, "afacerea « trăsurilor de cinci parale »" (strămoașa omnibuzului), vărsând săracilor partea lui de beneficiu ca asociat la această întreprindere, lăsându-și apoi, cu limbă de moarte, casa unei familii nevoiașe.

* * *

Printre spinoziștii îndătinăți, Deleuze îi pune pe:

[...] Hölderlin, Kleist, Nietzsche, pentru că gândesc în termeni de viteze și încetinelii, catatonii încremenite și mișcări accelerate, elemente neformate, afecte nesubiectivizate.

Să-l ascultăm deci pe Nietzsche (scrisoare către Overbeck, 30 iulie 1881): "sunt uimit, încântat... nu-l cunoșteam mai deloc pe Spinoza; dacă dintr-o dată am simțit nevoia de el, e urmarea unui *act instinctiv*". Nietzsche îi *datorează* (aproape) totul. Dovadă, al său *Zarathustra*: "Cine este balaurul pe care spiritul nu mai vrea să-l cheme nici stăpân, nici zeu? « Ești dator », iată numele marelui balaur. Ci spiritul leului graiește: «Vreau»; și încă: "Devino cel care ești!"

O ultimă întrebare s-ar putea însă pune (ori impune): Spinoza era oare un *panteist* sau un *ateist*, ori *amândouă deopotrivă*? Greu de ales, și nici măcar necesar; dar cel mai probabil e că rămâne filosoful prin excelență al imanenței, al imanenței eternității, ca să zic așa; înrudit cu unii presocratici, ca Empedocle ori Democrit, dar și Heraclit, Zenon, precum și cu Epicur, Lucrețiu (ultimii doi pomeniți cu admirație, alături de Democrit, în Scrisoarea 56).

Iar ceea ce-i sigur e că (fără știrea lui) se afla pe aceeași lungime de undă cu taoismul, mai precis cu *Cartea prefacerilor* infinite, *Y King*; mai ales prin marea descoperire a *Eticii* (pusă în evidență de același Deleuze), adică "noțiunile comune":

Noțiunile comune sunt o Artă, cea a *Eticii* înseși: aranjarea întâlnirilor prielnice, echilibrarea raporturilor trăite, făurirea puterilor, experimentarea.

Și:

Etica lui Spinoza n-are nimic de-a face cu morala, el o concepe ca pe o etologie, deci ca pe un echilibru între viteze și încetinelii, între capacitățile de-a afecta și de-a fi afectat pe acest plan al imanenței. Iată de ce Spinoza scoate adevărate strigăte de alarmă: nu știți de ce sunteți în stare, în bine ori în rău, nu știți dinainte ce poate face un trup ori un suflet la cutare întâlnire, în cutare înlanțuire, în cutare combinație.

Iar *Y King*-ul chiar asta este...

Spinoza e deci gândirea liberă, infinită – iar nu *liberul arbitru*, care n-ar fi decât *opusul libertății*: "libertatea n-o plasez într-un ucuz liber, ci într-o necesitate liberă" (Scrisoarea 58) – adică necesitatea înțeleasă, înțelegerea propriei naturi și acceptarea ei de bunăvoie; ceea ce ne confirmă și Montaigne: "a ști să te bucuri cinstit de tine însuși"...

Să încheiem (cum se și cuvenea) invocând, în cinstea lui Spinoza, "Cântul de beție" din *Zarathustra*: "« Asta a fost – viața? » Iată ce vreau să-i spun morții. « Ei bine, haidem! încă o dată! »".

Martie 2010.

* Baruch de SPINOZA, *Traité théologico-politique*, traduction et notes de Charles Appuhn, GF Flammarion, 1998, Paris; *Correspondance*, présentation et traduction par Maxime Rovere, GF Flammarion, 2010, Paris.

* Blaise PASCAL, *Pensées II*, Éditions Gallimard Folio, 1977, Paris.